

איור: מיכל בן - חמו

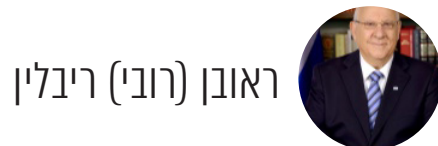
בכל זאת הגענו למרות הכל

קריאות ישראליות לליל הסדר

קובי אוז / יובל אלבשן / אמיר אשל / יואל בן נון / ענת בסר / חגית ברטוב
אבי גיסר / חיותה דויטש / אמנון דוקוב / נעם דן / גילה וכמן / גלית כהן קדם /
רבקה מרים / יהודה נוריאל / בילי סביר / ערן צור / חבי ריבלין

"גַר יְהִיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם" בכיתי בגלל דברים שאין להם שמות

ראובן (רובי) ריבלין

"אינני נלקחת לשום מקום, בכיתי בגלל דברים שאין להם שמות ובגללך למשל בכיתי רק לרגע, מפני שהיו בי דמעות פתאום" (תרצה אתר, 'בגלל הלילה')

אם יש סיבה לבכות, כך כותבת תרצה אתר, זה בגלל הדברים שאין להם שמות. אך אינני יודע מה הם הדברים שאין להם שמות. אולי הם חרדות? אולי הם פחדים? ואולי הם אנשים חסרי שם, עבדים חסרי זהות, עם רב ועצום, שעליו לשמש בשר התותחים של אימפריה מצרית המאדירה את שמה בבניין ערי מסכנות, ערים עם שם, פתם ורעמסס.

"ואלה שמות". לאנשים שבנו את מצרים, לעבדים שבניהם הומתו בלידתם, היו שמות. הקורא והקוראת בני דורנו, קוראים את פתיחת ספר שמות כִּדְּוֹ לַאוּמִי. "לכל איש יש שם" ... "ואלה שמות".

ברגע אחד, השם, שמו של האדם, מקבל משנה חשיבות. כביכול באה התורה ואומרת: בגלל השם נגאלו אבותינו ממצרים. ויתור על השם הוא ויתור על הזיכרון, שכחת החירות והגאולה.

קריאה מהודקת בפרק הראשון של ספר שמות מגלה לנו שהמאבק בין בני ישראל למצרים היה מאבק על צלם אנוש. המצרים ראו בבני ישראל חיות. שורצים ומתעצמים. כמו שקצים ושרצים הם פורצים, מעוררים את תחושת הגועל והחרדה. אפילו המיילדות העבריות משכנעות את פרעה: "כי לא כְּנָשִׁים הַמִּצְרִית הָעֵבְרִית: כִּי-חַיֹּת הֵנָּה, בְּטָרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמִּיֻלָּדֹת

ברגע אחד, השם, שמו של האדם, מקבל משנה חשיבות. כביכול באה התורה ואומרת: בגלל השם נגאלו אבותינו ממצרים. ויתור על השם הוא ויתור על הזיכרון, שכחת החירות והגאולה

וְיֻלְדוּ" (שמות א, יט). בני ישראל, לעומת זאת, מתעקשים על אנושיותם, על שמותם, על מורשתם, על המאבק בדמוניזציה של הדמות האנושית, צלם אנוש שהוא צלם אלוקים. "וַתִּירָאן-הַמִּיֻלָּדֹת, אֶת-הָאֱלֹהִים, וְלֹא עָשׂוּ, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם; וַתַּחֲיֶינָן, אֶת-הַיְלָדִים" (א, יז).

שני לקחים אני רוצה ללמוד מפרק א של ספר שמות. האחד הוא הלקח האנושי, הלקח של השם. המאבק על החירות מתחיל במאבק על השפה, במאבק על הזיכרון. רק אם נתעקש לשמור על שמו של האדם נצליח להבטיח את חירותו.

הלקח השני הוא שלא רק לבני האדם יש שמות. פרק ב בבראשית מספר לנו על האדם הקורא שמות לכל חיות השדה. "וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת, לְכָל-הַבְּהֵמָה וְלְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וְלֹכֵל, חַיַּת הַשָּׂדֶה" (בראשית ב, כ), האדם הרודה בדגת הים וברמש הארץ הוא האדם שקורא בשם לא רק לבני האדם, אלא גם לבעלי החיים.

אנושיות מוסרית נבחנת ביחסה הכולל לבריאה על חלקיה וגווניה: "וּכְרַתִּי לָהֶם בְּרִית בְּיָם הַהוּא עִם חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרִמַּשׁ הָאֲדָמָה וְקִשְׁתֵּי וְחַרְבֵי וּמִלְחָמָה אֲשַׁבֵּר מִן הָאָרֶץ" (הושע ב, כ).

”גַר יִהְיֶה זֶרְעָה בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם”

כשני אוהבים או כשני מתאבקים

רבקה מרים

סיפור היציאה ממצרים היה, כך נראה לי, לאו דווקא סיפור של היחלצות ממקום שבו שבעו בני ישראל מרורים, כמו שמצטייר בחלק מהגדות הפסח – שבהן רואים קלנס מצרי כשהוא מניף שוט על יהודי כפוף, הכורע תחת המשא שעל גבו.

הקשר בין העברים למצרים היה בעיניי גם קשר של משיכה עמוקה – משיכה שניתן לראותה כבר בקשר שנרקם בין שרה לפרעה, או זה שנרקם בין אברהם להגר המצרית. יעקב, כשהגיע למצרים, בירך את פרעה.

'גוי מקרב גוי', אומרים המפרשים – יש שמפרשים זאת בכך שישאלו היו שרויים ברחם מצרים כעובר במעי אמו, כשאחרים מפרשים זאת בכך שהיו במעיהם, על סף התעכלות מוחלטת.

ישראל, לאחר שנחלצו ממצרים, רצו לשוב לשם, והמצרים רדפו אחריהם – ולא רק, נדמה לי, מתוך כוונות. העבדות לא הייתה דווקא שעבוד פיזי, זה היה שעבוד רגשי, של משיכה והזדקקות הדדית, ודווקא ממנו צריך היה להיחלץ כדי להגיע לעצמיות.

זו גם הסיבה שבין החוקים היחידים שהמלך היהודי מחויב להם, נמצא הציווי שלא להשיב את העם מצרימה.

* * *

רבקה מרים היא משוררת וסופרת מתוך שמות פרק יא

ויברך יעקב את פרעה. בלחם הברכה פרעה הזדקף. והזדקף לו הבז על מסעד כסאו. והזדקף הנחש הכרוך על זרועו. והזדקפו מימי היאור, שעוד אין בהם דם. והזדקפו פיתום ורעמסס, עוד בטרם עמדו. והזדקפו דברי הימים. והזדקפה היד הנטויה. גם שפרה ופועה הזדקפו, כשעינו צופיה. יעקב ברח את פרעה וחיל של לקראת הרעיד בחשאי את כל משך זרעו.

ההיו ישראל ומצרים

ההיו ישראל ומצרים לפחות זו בזו כשני מתאבקים או כאוהבים שחומדים זה את זה, והם נסוגים ודבקים, נסוגים ודבקים כשישראל כל העת לוחשת בסערה, 'הגר, הגר המצרית' – כשם שלחש אברהם איאז, נכח שפחתו הצעירה ההרה –

ומצרים בחשאי משיבה לה, דוברת עברית גונחת 'שרה, שרה' –

כאנקתו המקטעת של פרעה בימים רחוקים כששוקק הביט בה, את קולה חומד, את לבן בשרה – הו, המנגד שחזר ונשנה

כשהשוט רק חוט מקשר, כשפיתם ורעמסס רק אבן פנה בנעגוע שאיננו פוסק, בנעגוע המטלטל, היורד ונוסק שאין בו כסות ושאר ועונה.

”גַּר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם”

העוצמה של משה, הכוחות של פרעה

יהודה נוריאל

הקשיית הלב חותרת
תחת מוסכמה אנושית
מוסרית בסיסית, יכולת
הבחירה החופשית. או
אם נשתמש במושגים
מעולמנו המודרני,
המשפטי-פלילי –
פרעה נעדר ”יסוד
נפשי” ואף ”רצייה”

בשם מרשי, פרעה מלך מצרים, הריני להודיעכם כדלקמן: פרק ז מבאס לאללה. אל תתחמקו ככה ותעברו לסדר היום נוכח מה שעושה אלוהים לפרעה. בואו נחזור לפסוק ג. מגלה אלוהים למשה: "ואני אקשה את לב פרעה, והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים".

"ואני אקשה את לב פרעה". הפסוק הזה צריך להטריד את כולנו. פרעה הופך לרשע בעל כורחו. למה? לשם מה נועד המשחק האמורי הזה? אך לשם תצוגת התכלית המרהיבה שתבוא בהמשך? והרי הקשיית הלב חותרת תחת מוסכמה אנושית מוסרית בסיסית, יכולת הבחירה החופשית. או אם נשתמש, כבודכם, במושגים מעולמנו המודרני, המשפטי-פלילי – פרעה נעדר "יסוד נפשי" ואף "רצייה".

הסברים רבים ניתנו למהלך הזה. החל בהענקת תכלית של "למען יראו וייראו", פרעה כ'סטט-קייס' אנושי, וכלה בהסבר כי פרעה היה מעין פושע מולד, שממילא אינו בר תקנה. במלוא הכבוד, הם לא מצליחים להשקיט את הספק. בייחוד כאשר פעם אחר פעם מחזק אלוהים את לבו של פרעה, מכביד אותו, ומונע ממנו אפשרות "לחזור למוטב".

בואו ננסה לראות את הדברים אחרת. עד כמה שמפתה להתעלם מהפירוטכניקה המרהיבה של תנינים ודם וחרטומים, ולנטוש את משחק התפקידים הקבוע בראשנו מאז נולדנו – משה טוב, פרעה רע. להפך! צאו וראו באילו עוצמות ניחן פרעה! איזה כוח רצון מדהים! מה הוא עובר, וכמה סובל העם שלו! אבל האיש, המנהיג, איננו נכנע.

וגם משה איננו נכנע. פרעה ומשה הם יריבים לכאורה, אך למעשה שני צדדים לאותו מטבע. בשניהם מפעמת אותה רוח אדירה. עוצמת האל ויכולתו של בן אנוש, למודים משה ואנחנו, טמונות לא רק ב"והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים". הן נמצאות, קודם כול, ב"ואני אקשה את לב פרעה".

יהודה נוריאל הוא עיתונאי
מתוך שמות פרק ז

אילוסטרציה: shutterstock

”גַר יְהִיָּה זְרַעַךְ בְּאָרֶץ לֹא לָהֶם”

השקט שלפני המכה

גלית כהן קדם

כמה פעמים “התיישרנו”
רק כשאיום ריחף מעל
ראשינו? כמה פעמים
השתפרנו רק לקראת
הביקורת השנתית?
התאמצנו רק אחרי
הריב

היום מלמדים הורים שעונשים לא עובדים, רק תוצאות. על הילדים להבין שלכל מעשה תוצאה, ולהפנים, באופן מכבד ועקבי, כי פריקת עול תגרוור בעקבותיה את עול התוצאה. וכך ההורה הנאור מוצא את עצמו חוזר למנטרה של “אם לא תיכנסו להתקלח אז...”, “אם אתה לא נכנס למיטה מיד אז...” וצריך, באופן עקבי ומכבד, להמציא תוצאה, להוציאה לפועל ולא לסגת.

אך פרעה, כדרך הרשעים, מקלקל לנו את הפרדיגמה החינוכית הזאת. התוצאות-מכות, ניחתות עליו בזו אחר זו, אך ברגע שהמכה עוברת, הוא חוזר לסורו:

”וַיֵּרָא פְּרַעֲהוּ, כִּי-חָדַל הַמָּטֶר וְהַבָּרָד וְהַקֶּלֶת – וַיֹּסֶף לְחַטֵּא” (שמות ח, לד).

וכותב בעל המדרש:

”כך הן הרשעים כל זמן שהן בצרה הם מכניעים עצמן, משהצרה עוברת חוזרין לקלקולן” (מדרש רבה על שמות, פרשה יב).

האמנם התנהגות זו היא נחלת הרשעים בלבד? כמה פעמים “התיישרנו” רק כשאיום ריחף מעל ראשינו? כמה פעמים השתפרנו רק לקראת הביקורת השנתית? התאמצנו רק אחרי הריב? טיפלנו בעניין רק כשאיימו בקנס? נהגנו באדיבות זה לזו רק כאשר התותחים רעמו? ורגע אחרי המתח ירד, האיום פחת, ההרגל חזר.

האמנם רק הרשעים חוזרים לקלקולן כשהצרה עוברת? ודוק: פרעה קטן דר בתוך כל אחת ואחד מאיתנו. האם נמשיך להכותו או שמא נצליח, רגע לפני הבהלה לכשל”פ, לעמת אותו עם תוצאות התנהגותו?

הרבה גלית כהן קדם היא רבת קהילת קודש וחול בחולון של התנועה ליהדות מתקדמת [רפורמית] מתוך שמות פרק ט

shutterstock :צילום

”גַּר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם”

הדרך לאבדן החירות

אמנון דוקוב

”ואני אקשה את לב פרעה” (ז, ג).

יציאת מצרים סובבת סביב בקשת החירות של העם מול סירובו של פרעה. והנה, בתחילת התהליך, מסתבר לנו שהאדם חסר החירות ביותר בסיפור הזה הוא הסרבן עצמו – פרעה.

המדרש והפרשנים עוסקים רבות בשאלה הזו – כיצד יכול להיות שא-לוהים מונע את הבחירה החופשית מן האדם? והרי התורה כולה מעצימה את רעיון חופש הבחירה של האדם כגורם המרכזי המוביל את ההשגחה הא-לוהית ואת ההיסטוריה האנושית. החירות היסודית של האדם על פי התורה היא כוח, וחובתו לבחור את בחירתו המוסרית ולשאת בתוצאותיה. התשובות השונות מבארות כיצד חטאו של פרעה מוביל אל עונש לבו הנוקשה.

אולי היום היינו משווים את זה להתמכרות. ההישנות החוזרת של הבחירה הלא נכונה הופכת את החטא לסוג של הרס עצמי שהאדם מתמכר אליו כמעט בלי יכולת להיחלץ ממנו. הבחירה החופשית של האדם היא רכיב רגיש באישיות שלו – כל שימוש לרעה בבחירה הזו שניתנה לאדם, מלבד שאר תוצאותיו ההרסניות, הוא גם צעד לעבר איבוד החופש עצמו.

מכאן שעונשו הכבד ביותר של זה שמסרב לתת חירות, הוא אבדן החירות של עצמו. תחת המסווה של כוחו ושליטתו הבלעדיים, ניצב אדם שהוא עבד נרצע של הרוע שהוא עצמו יצר.

הרב אמנון דוקוב הוא רב בישיבת עתניאל מתוך שמות פרק ז

החירות היסודית של האדם על פי התורה היא כוח, וחובתו לבחור את בחירתו המוסרית ולשאת בתוצאותיה. התשובות השונות מבארות כיצד חטאו של פרעה מוביל אל עונש לבו הנוקשה

”עֲבָדִים הָיִינוּ לַפְּרֵעָה בְּמִצְרַיִם”

בגרמניה זה נגמר רע יותר

ערן צור

כבן של ניצול שואה
אני חושב על הביטוי
”נוגשי העם ושוטריו”
ונזכר בתפקיד הנוראי
שמילאו ”הקאפו”. זה
תפקיד זוועתי כשאדם
צריך לנגוש בבן עמו
בשמו של צורר

הפרק הזה הוא הרמה להנחתה. ובניגוד להרבה פרקים קודמים הוא נקרא כמו חלק מסדרה. אם בפרקי בראשית – סיפור, מתחילתו ועד סופו, היה מתוחם בתוך פרק אחד, הרי שכאן יש הרגשה שמדובר על רגע מתוך רצף בזמן. והרגע הזה הוא כמו מדרגה שאמורים לעלות.

כבן של ניצול שואה אני חושב על הביטוי ”נוגשי העם ושוטריו” ונזכר בתפקיד הנוראי שמילאו ”הקאפו” - היהודים שהנאצים מינו לשטור את העם בגטאות. זה תפקיד זוועתי כשאדם צריך לנגוש בבן עמו בשמו של צורר.

אני נזכר גם במילותיה של חנה ארנדט, כשבספרה ”הבנאליות של הרוע” היא כתבה על נבחרי העם, שבאו במגע עם הנאצים. לטענתה, חלק מאותם מנהיגים מנעו מהעם מידע קריטי. חלקם אף מסרו רשימת כתובות שהקלה על הגסטפו בבואם לעצור יהודים.

להגנתם אמרו אותם מנהיגי היהודים שהאקציה של הנאצים בגטו הייתה כבר ודאית ומתוכננת היטב, ולא הייתה ממנה דרך חזרה. לכן הם העדיפו לתת לעמם עוד כמה ימים או שבועות של אשליית חיים ”נורמלים”.

אני חושב על כובד האחריות המוטלת על אדם מעם ”נחות” לבוא בדין ודברים עם הרוזן השולט.

במקרה של משה הכול עומד להסתדר בפרקים הבאים. במקרה של יהודי מזרח אירופה לא.

ערן צור הוא זמר ויוצר
מתוך שמות פרק ה

צילום: shutterstock

“עֲבָדִים הָיִינוּ לַפְּרֵעָה בְּמִצְרַיִם”

מצוקה משתקת

יובל אלבשן

אין מאבק חשוב יותר
מאשר המאבק על
חירות האדם אבל
בעבור העניים הוא
פריווילגיה. לכן אני כל
כך מבין את בני ישראל.
הם לא שמעו את משה
כי הם לא יכלו לשמוע

אין דבר משתק יותר מאשר עוני. כשאתה עני – אתה חסר אונים, תלוי כל העת באחרים ועסוק בדבר אחר בלבד – בהישרדות. אין זמן למותרות לנפש. מבוקר עד ליל אתה מלא חרדות בנוגע לעצם הקיום שלך. מאיפה אשיג אוכל לארוחת הצהריים? מי יסייע לי להוציא את הילדים מהגנון? כמה זמן לפתוח את דוד המים החמים כדי שיהיו מספיק מים למקלחת קצרה לילדים אבל שלא חלילה יעלה יותר מדי כי אז תהיה לך עוד סיבה לא לישון בלילה. חרדה בנויה על חרדה, חשש עוקב אחרי חשש וכך חי העני – אפילו בלילות אין לו יכולת להסדיר את נשימותיו.

הבנתי את זה באמת רק כשהתחלתי לעבוד בסמטאות האחוריות של החברה הישראלית. אז גם הבנתי כמה בורות וחוסר הבנה טמונה בציפייה המרקסיסטית שהשינוי יבוא מלמטה, שהעניים והמוכים והרמוסים הם אלה שיובילו את המאבק נגד דיכויים.

אין מאבק חשוב יותר מאשר המאבק על חירות האדם אבל בעבור העניים הוא פריווילגיה. לכן אני כל כך מבין את בני ישראל שבפסוק ט בשמות ו לא שמעו את ברכת החירות שמסר להם משה בשם האל. הם לא שמעו כי הם לא יכלו לשמוע. הם לא שמעו כי הם הגירו זיעה בעבודה קשה וזו סתמה את אוזניהם, והם לא שמעו כי את ברכת החירות האלוקית אפשר לשמוע באמת רק כשהרוח בך נחה ואילו חייהם הקשים – מבוקר עד ליל – בבית עבדים במצרים לא אפשרו לסערה שבתוכם לשקוט ולו לרגע. לרגע אחד של חיי בני חורין.

פרופ' ועו"ד יובל אלבשן הוא סופר ופעיל חברתי מתוך שמות פרק ו

"אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת"

מוסר שמימי

אמיר אשל

לעתים, נגזר עלינו
לפעול להגנתנו ולתקוף
מהשמים את אויבינו.
אנו עושים מאמצים
עילאיים להימנע
מפגיעה באזרחים
ופועלים באופן שונה
מכל חילות האוויר
בעולם

לעשר המכות מאפיינים שונים אך תוצאה דומה: פגיעה קשה בארץ מצרים. סירוב פרעה לשלח את בני ישראל מביא להטלת המכות ולנזקן. מכה אחת שונה מן השאר – מכת ברד. זו המכה היחידה הניתנת מהשמים. אך לא די בכך, קדם לה תהליך שונה משאר המכות. לפני המטרת הברד חוזר משה על דרשותו, אך מוסיף אמירה חשובה וחריגה: "הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד... כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו" (שמות ט, יח-יט). בפועל ניתנת למצרים התרעה מראש ואפשרות להציל אדם וחיה. התוצאה: "הירא את דבר ה', מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים. ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב את עבדיו ומקנהו בשדה" (ט, כ-כא). בניגוד לשאר המכות חיי חלק מהמצרים ניצלו מהברד.

התנהגות זאת מיושמת, הלכה למעשה, גם היום. לעתים, נגזר עלינו לפעול להגנתנו ולתקוף מהשמים את אויבינו. הם בחרו להיטמע בסביבה אזרחית, תוך שימוש באזרחים חפים מפשע כמגן אנושי. אנו עושים מאמצים עילאיים להימנע מפגיעה באזרחים ופועלים באופן שונה מכל חילות האוויר בעולם. ככלל, אנו מזהירים מראש, מאפשרים לאזרחים להתרחק מהסכנה, מוודאים ופועלים באופן מדויק. רבים המקרים שבהם ויתרנו על תקיפה עקב הסיכון לאזרחים. כשפועלים גם שוגים. אנו מתחקרים ומתקנים.

אנו, האמונים על הפעלת ברד כבד מודרני, מודעים לכוח ההרס שלו, עושים בו שימוש אחראי וזהיר, גאים בערכינו ותמיד נפעל לאורם.

אלוף אמיר אשל הוא מפקד חיל האוויר
מתוך שמות פרק ט

”אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת”

המכה הראשונה - תנין. לא דם

יואל בן נון

פרעה לא ידע מי ה',
והמטה שהפך לתנין
בא לזעזע את עולם
הסמלים הפרעוני בדרך
שהחרטומים מכירים
אותה – מאבק בתוך
המגרש המצרי

”כי ידבר אלכם פרעה לאמר: תנו לכם מופת ...” (שמות ז, ט). השיח מול פרעה התנהל במופתיים ובמכות, בעוד השיח עם בני ישראל התנהל באותות. 'אות' הוא סימן ודגל; 'מופת' הוא חריג מזעזע; 'נס' הוא כמו 'אות' – דגל מתנוסס.

הוכחה: יש מצוות בתורה שיש בהן אות – ברית מילה ופסח מצרים, תפילין ושבת – ואין שום מצווה שיש בה מופת.

המטה שהופך לנחש או לתנין, כמו המים לדם, יכולים להיקרא 'אות' וגם 'מופת', תלוי למי הם מכוונים. חלק מבני ישראל לא היו בטוחים בשליחות של משה, שמא "לא נראה אליך ה' " (ד, א), והיפוך המטה לנחש והמים לדם באו לאותות להם ששליחותו של משה אמת, והיא תחולל שינוי חד במצרים.

פרעה לא ידע מי ה', והמטה שהפך לתנין בא לזעזע את עולם הסמלים הפרעוני בדרך שהחרטומים מכירים אותה – מאבק בתוך המגרש המצרי, וכפי שניסח זאת הנביא יחזקאל (כט, ג): "כֹּה אָמַר .. ה', הַנְּנִי עֲלֶיךָ פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם, הַתְּנִים הַגְּדוֹל הַרְבֵּץ בְּתוֹךְ יַאֲרִי, אֲשֶׁר אָמַר, לִי יַאֲרִי, וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי”.

בקריאה המקובלת מתעלמים מהתנין וסופרים עשר מכות מהדם, אך לדעתי אין לספור את מכת בכורות, שעומדת לעצמה, ולכל קבוצת מכות קדמה מכת אזהרה –

במי היאור: תנין (כאזהרה) – דם – צפרדע;

בארץ מצרים: כינים (כאזהרה) – ערוב – דָּבָר;

בשמי מצרים: שחין (כאזהרה) – ברד – ארְבֵּה;

וחושך (כאזהרה לבכורות).

”אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת”

צפרדע פוליטית

קובי אוז

איור ניצני אמר לי
פעם כש'טיפקס'
הייתה להקה צעירה
ולא מוכרת "לא חשוב
מה אתה כותב, חשוב
מה אתה מוחק". ואני
מוסיף, לשרבט זה קל –
לא להתאהב בשרבוטים
שלך זה קשה

אהרן הפוליטי נוטה את ידיו על היאורים ועל האגמים – וצפרדעים מזנקים מהם בטירוף.

החרטומים גם הם מיד כקופים, חיקו את אהרן ודאגו שיהיו שם אפילו עוד יותר צפרדעים וכך למעשה עזרו להשם לבאס את פרעה ואת עמו טוטלית. מצחיק שהחרטומים מצליחים לעשות כמו אהרן ומשה אבל אנדו (undo) הם לא יודעים לעשות. לבטל את הצפרדעים זה בלתי אפשרי בשבילם.

איור ניצני אמר לי פעם כש'טיפקס' הייתה להקה צעירה ולא מוכרת "לא חשוב מה אתה כותב, חשוב מה אתה מוחק". ואני מוסיף, לשרבט זה קל – לא להתאהב בשרבוטים שלך זה קשה. גם בציור שמן למשל זה כך – מי שיוזע לזרוק קנבסים מצוירים לפח ולא מתאהב בכל הציורים של עצמו, ידע להשתפר כצייר – אם אתה מוכשר, צפרדעים יכולים לצאת חופשי מהיאור, אבל לך תחזיר אותן בחזרה.

משה רבנו מצ'פר את פרעה בהזדמנות לעשות הון פוליטי, אבל רק בתנאי שהוא ישחרר את העם להתפלל. משה אומר לו "התפאר עלי" (שמות ח, ה) – אני אגיד לך בדיוק מתי אפסיק את הצפרדעים ואתה תוכל להניף מטה בעצמך או לעשות אברא קדברא פרעוני וכולם יחשבו שאתה ביצעת את הנס. פרעה שמח לקבל קצת יחסי ציבור על חשבון משה – הם תזמנו לו נס למחרת בבוקר. הגיע הבוקר, משה מדבר אל הצפרדעים, פרעה וחרטומיו מניפים ידיים בשיא הדרמה – הצפרדעים פסקו. אבל אז פרעה לא מסכים לשחרר את העם כמו שהבטיח והפעם כי הוא באמת האמין שהוא ביצע את הנס במו ידיו. הרי כל אחד יגיד לך שהוא המתאים ביותר לביצוע נסים: הוא חתך, הוא לבוש בחליפת ארמני מצרים בצבע זהב, הוא בנוי להיות אליל, יש לו הלוק, יש לו הכסף, יש לו היבלינג בלינג' והוא מאוד בקטע של "אני עשיתיני". אז ברור שהוא הוא האחראי על נס סילוק הצפרדעים ולא משה ואהרן שני המעפנים המאובקים.

וכך עובדת פוליטיקה – העם עוזר לפוליטיקאי לעלות אבל הוא בתורו שוכח מי הרים אותו למעלה.

קובי אוז הוא זמר ויוצר
מתוך שמות פרק ח

צילום: shutterstock

”אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת”

הפשטה והגבעול - רגע פיוטי

חגית ברטוב

ובתוך כל הדיכאון
הזה, בין הבטחתו של
משה לפרעה להתפלל
ולהפסיק את הברד
הנורא לבין ביצוע
התפילה הזו, יש רגע
אחד של הפסקה, אולי
של חסד

יש משהו מדכא ממש בסיפור הזה של המכות, באלימות הקשה שמופעלת על פרעה ואנשיו כדי לשכנע את פרעה לשחרר את בני ישראל ועל הדרך להוכיח ש"אין כמוני בכל הארץ" (פסוק יד). יש משהו מדכא במחשבה שאם ההרס יהיה מספיק גדול הצד השני יודה "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (פסוק כז).

ובתוך כל הדיכאון הזה, בין הבטחתו של משה לפרעה להתפלל ולהפסיק את הברד הנורא, אף על פי שהוא יודע שפרעה ועבדיו עדיין לא יראים מה', ובין ביצוע התפילה הזו, יש רגע אחד של הפסקה, אולי של חסד. שני פסוקים תמוהים (לא-לב) על הפשטה והשעורה שנהרסו מכיוון שהאחת הייתה גבעול והשנייה אביב, ועל החיטה והכוסמת שעדיין לא צמחו ולכן לא נהרסו.

אפשר היה לחשוב שזו הכנה לקראת מכת הארבה שתשמיד את כל מה שהברד לא השמיד, אבל מדוע הרזולוציה המדויקת כל כך, עם השמות הפרטיים של הצומח ושל מצב צמיחתו?

אולי מישהו ניסה להגיד לנו שאילו רק היו מפנים את המבט מהאגו ומהלב ומהאלימות, אל הגבעול ואל העלים שצמחו ושעתידים עוד לצמוח, אל התבואה שצומחת כדי להבטיח חיים, אל מחזור החיים הפשוט של השדות - הלב היה מתרכך, והכעס היה נחלש.

אולי מישהו ניסה לרמוז לנו שהלואאי שהסיפור המכונן של אמונתנו היה צומח מתוך גבעולי תבואה ופרחי הבר שמתעופפים ברוח אחר צהריים שלווה.

חגית ברטוב היא מנהלת תכניות הלימוד במרכז יעקב הרצוג מתוך שמות פרק ט

"אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת"

מכת הרבה ארבה

בילי סביר

אומרים שהארבה טעים
(וכשר) והיה מקובל
בצפון אפריקה ובעיקר
בתימן. אחרי שטיגנו,
צלו או בישלו אותו
אפשר היה ליהנות
מהחטיף הזה ליד
משקה משכר וטוב

כשהגב המדברי לבד הוא נקרא חגב וכשהוא בהרבה הוא ארבה. במקרא מזהים עשרה מיני ארבה שונים, ואף אחד מהם אינו מעורר תיאבון: ארבה, גיב, גזם, חגב, חנמל, חסיל, חרגל, ילק, סלעם, צלצל.

לא ברור מדוע חגבים חביבים הופכים לנחילים עצומים. אולי חורף גשום במיוחד הוא הסיבה והוא שגורם לנקבה להטיל במקום 40 ביצים בשנה - 150 ביצים. צבעי החגב הבוהק הם גוונים של ירוק וחום אבל כשהוא מתרבה הפרטים מחליפים את צבעם לבגד שחור עם כתמים צהובים. ולא רק זאת - כפרטים החגב פעיל בעיקר בלילה, אבל עם כל החבריה הוא פעיל בשעות היום.

הארבה מתרבה בעונת האביב, בסוף העונה הגשומה, ומעופו תלוי במשטר הרוחות. בפרק מתוארים במפורש שינויי מזג האוויר המתאימים לעונה ואופייניים כל כך לאזורנו. ראשית הופיעה רוח קדים שנשאה את הארבה (פסוק יג) ואחרי שהוא כילה את עשב השדה ואת כל פרי העץ, וכשנעתר אלוהים, הפכה הרוח לרוח מערבית, רוח ים, ולהקות הארבה הוסטו אל ים סוף (פסוק יח). וזהו. בלי משרד החקלאות.

אומרים שהארבה טעים (וכשר) והיה מקובל בצפון אפריקה ובעיקר בתימן. אחרי שטיגנו, צלו או בישלו אותו אפשר היה ליהנות מהחטיף הזה ליד משקה משכר וטוב.

בישראל ובכל אזור הים התיכון, מתוארות מתקפות ארבה רבות. האחרונה התרחשה במרץ 2013. אז הגיעו מהדלתא של הנילוס דרך צפון סיני נחילים עצומים של ארבה שפרטים ממנו הגיעו עד הגליל העליון! משרד החקלאות ריסס מן האוויר שטחים גדולים ועקב באופן יום יומי עד שהוסרה הדאגה מהתרבותם. מהלכי ההתמודדות היו כמו במבצע צבאי וזאת לשונו של סיכום האירוע: "משרד החקלאות הוביל את המערכה מול הארבה בשלושת החודשים האחרונים, בשיתוף מלא עם משרד הביטחון, המועצות האזוריות רמת הנגב ואשכול וחקלאי הנגב".

בילי סביר היא חברת צוות פיתוח ספרים ואתרים בגאוגרפיה ובמדעי כדור הארץ במסח מתוך שמות פרקי

צילום: shutterstock

”אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת”

ראית פעם ברד אמת?

גילה וכמן

ניתן לומר אפוא שבמכת
הברד חוו המצרים את
אחד הסיוטים הקמאיים
של בני האדם: השמים
נפלו עליהם

שלוש מכות נכללות בפרק ט: דבר, שחין וברד. כל אחת מהן מוכרת אמנם כתופעת טבע גם מחוץ לסיפור יציאת מצרים, אולם כאן מודגשת עצמתה: "דָּבַר כְּבֹד מְאֹד" (ט, ג), היודע להבחין בין מקנה מצרים למקנה בני ישראל, "שֶׁחִין פָּרַח אֲבַעְבָּעַת" (ט, ט) הפוגע בכל המצרים, אפילו בחרטומים. אבל מופלאה משניהם מכת הברד: "וַיְהִי בְרֹד וְאֵשׁ מִתְּלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כְּבֹד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמֹהוּ" (ט, כב). מלבד היותו 'כבד מאוד', מלווה הברד במרכיב בלתי צפוי: אש מתלקחת.

בפסיקתא דרב כהנא, מדרש ארצישראלי מן המאה השישית לערך, מנסים החכמים לתאר כיצד נראתה מכת הברד: "ר' יהודה אומר: צלוחית של ברד מלאה אש. ר' נחמיה אומר: אש וברד פתוכין [=מעורבים] זה בזה".

דבריו של ר' נחמיה מזכירים את דרשת המילה 'שמים' בבראשית רבה ד: "נטל הקב"ה אש ומים ופתח זה בזה ומהן נעשו שמים". לפי המדרש, 'שמים' הם צירוף של 'אש ומים'. מדרש אחר (תלמוד ירושלמי ראש השנה ב, ד) מקשר לתופעה זו את הפסוק המוכר לכולנו מן התפילה: "לפי שהרקיע של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה לפיכך 'עושה שלום במרומיו'" (איוב כה ב). ניתן לומר אפוא שבמכת הברד חוו המצרים את אחד הסיוטים הקמאיים של בני האדם: השמים נפלו עליהם.

על אותו פסוק מסתמך המשל המובא בהמשך לדבריהם של ר' יהודה ור' נחמיה בפסיקתא:

"למלך שהיו לו שני לגיונות קשים והיו דבובין [=יריבים] זה בזה, וכיון שהגיעה מלחמתו של מלך עשו שלום ביניהם. כך אש וברד דבובים זה לזה, וכיון שהגיעה מלחמתו של הקב"ה במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת (שם), נס בתוך נס".

ד"ר גילה וכמן מלמדת במכון שכטר למדעי היהדות ובאוניברסיטה העברית מתוך שמות פרק ט

”בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה”

הפרוייקט ה'צבאי' של הברכה

אבי גיסר

התהייה על ה'פרוייקט הישראלי' ויעדיו
נשאלת סביב יציאת מצרים לפחות ארבע
פעמים בצורות שונות והתורה רואה בה את
מהות קיומנו. לשם תשובה אנו חוגגים מדי
שנה כבר אלפי שנים את חג הפסח

ארבע פעמים ולא בהקשר צבאי נקראים בני ישראל היוצאים מארץ מצרים "צבאות ה'". בפרק ז, ד: "והוצאתי את צבאותי, את עמי בני ישראל מארץ מצרים". בפרק יב, יז: "ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים" יג, מא: "ויהי מקץ שלושים שנה וארבע מאות שנה". ושוב בפסוק נא: "ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים, על צבאותם". בכל זאת יש לנו עסק עם 'פרוייקט צבאי'! המילה "צבא" בלשון אזרחית של התורה יש במשמעותה "צביון". ועל כן צבאותם היינו 'על צביונם' - בצורת הופעתם הראויה. "צבאות ה'" הם אכן כל העם היהודי הנערך למילוי משימותיו.

אנשים משועבדים ועם כבוש אינו יכול לבטא את עצמו ואת צביונו. רק היוצאים לחירות מסוגלים כבני חורין ליצור וליזום, להעניק לעולם כולו את ערכי האמונה בא-ל אחד, יוצר האדם בצלמו, המכיל את כל כבודו וחירותו של האדם - כל זכויותיו וחובותיו.

הגדרת הפרוייקט נמסרה כבר לאברהם אבינו: "ואעשך לגוי גדול, ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה ונברכך בך כל משפחות האדמה" (בראשית ט, ב).

דוד בן גוריון כבר הגדיר את ייעודה של מדינת ישראל בפסוק הבא: "אני ה' קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גויים" (ישעיהו מב, ו).

זאת כל התורה על רגל אחת וזה כל הפרוייקט ואידך פירושה היא זיל גמור.

סיפר לי ידיד, אישיות ביטחונית, על שאלה מפתיעה ומוזרה שנשאל במסגרת דיאלוג בנושאים ביטחוניים אסטרטגיים עם משלחת מרוסיה. באחת השיחות פנה אליו גנרל רוסי ושאל: בבקשה תסביר לי, מה ה'פרוייקט' שלכם? יידידי חשב שהשאלה מתייחסת לפרוייקט אסטרטגי כלשהוא של פיתוח ביטחוני, טילי החץ או מחקר חדש או דבר דומה. לא - הסביר השואל - מה זה ה'פרוייקט הישראלי'? המדינה הזו הבעייתית והבלתי מובנת בלב המזרח התיכון? מה זה בדיוק ה'פרוייקט' הזה? אכן שאלה. הנשאל היסס והרגיש נבוך להתחיל לספר סיפור היסטורי ארוך מימי האבות ועד השואה ובעצם גם לא חשב שהישרדות זה שם הסיפור. אנחנו אמנם לוקחים כל אורח ל'יד ושם' אבל זה בהחלט לא 'פרוייקט לאומי'. למעשה, שאלת הגנרל נשארה ללא מענה.

התהייה הזו על ה'פרוייקט הישראלי' ויעדיו נשאלת סביב יציאת מצרים לפחות ארבע פעמים בצורות שונות והתורה רואה בה את מהות קיומנו. לשם תשובה אנו חוגגים מדי שנה כבר אלפי שנים את חג הפסח ועורכים אירוע מיוחד, "ליל סדר" מובנה ומורכב, רק כדי לספק תשובה לבנינו ולנו על הפרוייקט הזה.

פעם שואלים אותנו הילדים באופן הכי תמים "מה זאת?" ופעם השאלה כבר נושאת צליל מרדני של גיל ההתבגרות "מה העבודה הזאת לכם?" גם אם לא שאלו אנחנו מצווים לזיזם ולהשיב "והגדת לבנך" ולספר את ההגדה.

הרב אבי גיסר הוא רב היישוב עפרה מתוך שמות פרק יב

”בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה”

בזכות ירושלים אקרע את הים

ענת בסר

הציפור, המהווה סמל
לתעופה, גם היא
רומזת על האפשרות
ליצור קשר עם עולמות
עליונים

אברהם אופק, בזכות ירושלים אני אקרע להם את הים, טכניקה מעורבת (גואש, צבע מים, עיפרון), 94X61.5 ס"מ.

כותרת היצירה לקוחה ממדרש הטוען שאלוהים לא קרע את ים סוף בזכות מעשיו של עם ישראל בעבר, אלא בזכות מה שיקרה בעתיד: הקשר העתידי של העם לירושלים ולבית המקדש, המסמלים את אמונתו של עם ישראל.

כיצד קשורה הכותרת למתואר בציור? על גבי הר ועל רקע השמים ניצבות שלוש דמויות אדם, סירה, ציפור ופר או פרה. תיאור השמים והדמויות באותו הצבע, ובאופן שבו נדמה כאילו הם עשויים מאותו החומר – השמים נראים בעלי נוכחות פיזית, ואילו הדמויות מאבדות מעט מממשותן כשהן מעוצבות כצלליות או כמגזרות – רומז לאמונה של הדמויות המקרבת אותן לעולם השמימי ולסמליות שבירושלים (ירושלים של מעלה?). הציפור, המהווה סמל לתעופה, גם היא רומזת על האפשרות ליצור קשר עם עולמות עליונים. הפר רומז אולי לפולחן של הקרבת הקורבנות שהתקיים בבית המקדש.

הסירה והציפור מסמלות מעבר ממקום למקום, ובכך רומזות למעשה האלוהי של קריעת ים סוף שאפשר את מסעם של בני ישראל לארץ ישראל.

ענת בסר, חברת הצוות הבין תחומי במטח.

אברהם אופק, **בזכות ירושלים אני אקרע להם את הים**, טכניקה מעורבת (גואש, צבע מים, עיפרון), 94X61.5 ס"מ
מתוך שמות פרק יד

”בִּיד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה”

הזיכרונות שלנו, הסיפורים שלנו

נעם דן

הזיכרון הוא מכונן
הזהות החשוב מכול.
לא האמת דווקא אלא
הסיפור של הדברים.
ה”בעבור זה” שלי שונה
מה”זה” שלך אבל
בעבור אנחנו שותפים
למשהו גדול

גם בפרק יג אנחנו מצווים לזכור. להגיד. לשמור על המורשת... הרבה פעמים נדמה שלא נשאר מקום לשאול על טיבה של המורשת ולמה דווקא ככה לספר אותה אבל אין ספק שאנחנו עם המעמיד במרכז קורותיו סיפור (ואחר כך ספר):

”וְהִנְדַּתְּ לְבַנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וְלִזְכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֲזָקָה הוֹצֵאָה ה' מִמִּצְרָיִם” (יג, ח-ט).

אם אעשה מאמץ כביר להתעלם ממחיקתי כאישה ובת מן המקורות – אצליח אולי להגיע ללוז הדברים ולברר מהו הדבר המופיע בין עיניי, מהו ה”זה” שבעבורו אלוהים עושה לי ולנו את המציאות? הזיכרון הוא מכונן הזהות החשוב מכול. לא האמת דווקא אלא הסיפור של הדברים. ה”בעבור זה” שלי שונה מה”זה” שלך אבל בעבור אנחנו שותפים למשהו גדול. לתרבות. הזיכרון שמופיע בין עיניי קשור בפלאות ובמעשי האכזריות שנעשו לאבותי ולאמותי – הכפל הזה הכרחי. הוא מציג תמונה מורכבת, לא אחדותית. ההצלה שלי היא ההתאכזרות למצרים. הבכורות שלי ישרדו את שהבכורות ההם לא צלחו.

החלב והדבש שייכים כרגע לעמים שאצטרך להכרית מן הארץ. בחוזק יד, בקשיות לב, מה זוכרת היד? מה רואה העין? אלא אינם אותם זיכרונות. ובין היד לעין מחבר הפה. הוא יספר את שני הסיפורים. הוא יזכור גם את החמץ.

נעם דן אשת חינוך, שימשה כראשת המכינה הקדם צבאית בינ”ה מתוך שמות פרק יג

”בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה”

רגע של חסד בשערי הגיהנום

חיותה דויטש

ובתוך כל המאבק והשנאה והפרך – רגע של הפוגה, חסד פתאומי מופיע: "וַיִּתֵּן ה' אֶת-חַן הָעַם, בְּעֵינֵי מִצְרַיִם" (יא, ג). לרגע קטן אחד הם מוצאים חן. האיש משה מופיע במלוא גדולתו לעיני בני הארץ כולה. לרגע קצר אחד של קרבה מוסר מסך העוינות, נפתח הלב והיד המצרית מושטת בנדיבות להשאיל לשכנים הטובים "כלי כסף וכלי זהב" בעבור מסע המדבר שלהם.

וכמו בקולנוע, כמו במציאות, ההפוגה מתעתעת. בבת אחת הכול מתהפך חזרה, והחסד הופך לדין. כיפוף הידיים המתמשך והעקוב מדם, בין פרעה והמצרים למשה וישראל מגיע בשליחותו האחרונה של משה לנקודת שיא דרמטית, מכריעה. משה עומד לפני פרעה, ומבשר לו בשם ה' על האימה המתקרבת: מכת בכורות העומדת ליצור חיץ ברור ונוקב בין המחנה האחד שסבל דיו ובין המחנה האחר המקבל את עונשו. מצד אחד: "וְהָיְתָה צָעֲקָה גְדֹלָה בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲשֶׁר כָּמְהוּ לֹא נְהִיְתָה וְכָמְהוּ לֹא תִסָּף" (יא, ו), ומצד שני: וְלֹכַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחְרַץ-קֶלֶב לְשֹׁנָם... לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יִפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל" (יא, ז). אפליה מתקנת, יש לומר. כי את הכאב שהיה לא ניתן לפייס ברגע של חן, ובמתנות של זהב.

פיכחון עצוב יש בעמידתו זו, האחרונה, של משה לפני פרעה. אתם עוד תתחננו שנלך, הוא אומר לו. "וַיִּרְדּוּ כָל-עַבְדֵיךָ אֵלֶיךָ אֱלֹהֵי וְהִשְׁתַּחֲוּוּ-לִי לֵאמֹר, צֵא אִתָּה וְכָל-הָעַם אֲשֶׁר-בְּרַגְלֶיךָ, וְאַחֲרֶי-כֵן אֲצֵא; וַיֵּצֵא מֵעַם-פְּרָעֹה בְּחָרִי-אֶף" (יא, ח).

של מי חרי האף הזה? של כולם. של משה הכועס על הקשחת הלב, של פרעה הזועם עליו ועל אלוהיו, ושל העולם כולו המתכונן לקשה שבכל המכות.

ד"ר חיותה דויטש היא סופרת ועורכת מתוך שמות פרק יא

כמו בקולנוע, כמו במציאות, ההפוגה מתעתעת. בבת אחת הכול מתהפך חזרה, והחסד הופך לדין. כיפוף הידיים המתמשך והעקוב מדם מגיע בשליחותו האחרונה של משה לנקודת שיא דרמטית